

Naar aanleiding van Argos (11 okt 2014) over medicatie voor volwassenen met ADHD

Door dr. Sandra Kooij, psychiater, namens het ADHD Netwerk bestuur & prof. dr. Jan Buitelaar, psychiater

Argos zond op zaterdag 11 oktober 2014 een radioprogramma uit over medicatie voor volwassenen met ADHD. Daarin werden verschillende partijen aan het woord gelaten over effect, veiligheid, registratie en voorschrijfbeleid van atomoxetine en kort- en langwerkend methylfenidaat, in de behandeling van ADHD bij volwassenen. Tijdens de uitzending werd er onder meer aandacht besteed aan de bijwerkingen van de medicatie en het gegeven dat de meeste ADHD medicijnen niet officieel geregistreerd zijn in Nederland voor de behandeling van ADHD bij volwassenen.

Omdat er n.a.v. deze uitzending verwarring en onrust kan ontstaan bij mensen die ADHD medicatie nodig hebben, willen we graag een aantal zaken op een rij zetten:

Medicatie voorschrijven bij volwassenen met ADHD

1. Bij alle medicijnen die artsen voorschrijven zowel bij psychiatrische als bij lichamelijke aandoeningen gaat het om het afwegen van voor- en nadelen van medicatie gebruik: wat is de ernst van de stoornis, wat zijn de risico's van wel of geen medicijnen gebruiken, en wat zijn de mogelijke bijwerkingen en risico's. Het gaat altijd om een balans voor de individuele patiënt, die door arts en patiënt samen worden afgewogen. Dat geldt ook voor medicatie bij ADHD.
2. Uit wetenschappelijk onderzoek naar de medicamenteuze behandeling van volwassenen met ADHD blijkt duidelijk dat de voordelen van ADHD medicijnen zoals methylfenidaat veelal opwegen tegen de nadelen, omdat ADHD vaak een levenslang hinderlijke stoornis is, die risico's met zich meebrengt. Bij mensen met ADHD komen bijvoorbeeld meer ongelukken voor, niet alleen in het verkeer, maar ook thuis, op het werk of op het sportveld. Daarnaast hebben mensen met ADHD meer kans op verslaving, en disfunctioneren ze in hun werk en relaties. ADHD kan gepaard gaan met agressief gedrag en criminaliteit, en mensen met ADHD hebben beduidend meer kans op andere psychiatrische stoornissen zoals depressie, angststoornissen, slaapproblemen, bipolaire stoornis, autisme spectrum stoornissen en persoonlijkheidsproblemen.
3. ADHD medicijnen worden alleen voorgeschreven voor ADHD symptomen als de lijdensdruk groot is, en men op 2 of meer levensterreinen is vastgelopen, bijvoorbeeld op het werk en in de relatie.
4. Medicatie wordt pas dan voorgeschreven als patiënt en arts verschillende mogelijkheden van behandeling hebben besproken en er een zorgvuldige afweging is gemaakt tussen voor- en nadelen van gebruik. De arts heeft de patiënt tevoren informatie gegeven over de werking en bijwerking van verschillende soorten ADHD medicatie. Zo nodig is er tevoren door de arts of op diens verwijzing aanvullend onderzoek zoals een hartfilmpje (ECG) of hersenfilmpje (EEG) gemaakt, of is de patiënt verwezen voor aanvullend onderzoek naar een andere medisch specialist alvorens te starten met medicatie. De bijwerkingen en het afwegen van veilig gebruik van medicatie voor ADHD, blijven door middel van regelmatige controles goed beheersbaar. Dit betekent dat het voorschrijven van ADHD medicatie altijd gepaard moet gaan met zorgvuldige monitoring van klachten van het hart, hartslag en

bloeddruk voorafgaand aan de start met medicatie en bij elke controle. Zo nodig moet in de loop van het gebruik verder hart onderzoek worden aangevraagd. Ook tijdens de behandeling worden eventuele bijwerkingen en klachten gemonitord en gecontroleerd.

5. Omdat het algemene risico bij volwassenen op hartproblemen hoger is dan bij kinderen en adolescenten, is te verwachten dat er bij medicatie gebruik voor ADHD bij volwassenen ook relatief meer problemen kunnen voorkomen dan bij kinderen en adolescenten. Recente onderzoeken naar het voorkomen van hart- en vaatziekten bij 150.000 volwassenen die ADHD medicatie gebruiken, kon overigens [geen verband](#) aantonen tussen het voorkomen van een hartinfarct of beroerte en ADHD medicatie. Maar meer onderzoek is nodig naar de effecten op de langere termijn.

Wetenschappelijk onderzoek

6. Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat ADHD medicatie bij volwassenen effectiever is dan placebo (nep-medicijn) en veilig in het dagelijks gebruik, mits het wordt voorgeschreven en gecontroleerd door een deskundige arts, en wordt ingenomen volgens voorschrift.

Enkele referenties:

- [Retz ea](#) Retz W, Retz-Junginger P, Thome J, Rösler M. Pharmacological treatment of adult ADHD in Europe. World J Biol Psychiatry. 2011 Sep;12 Suppl 1:89-94.
- [Ramos-Quiroga ea](#) Ramos-Quiroga JA, Montoya A, Kutzelnigg A, Deberdt W, Sobanski E. Attention deficit hyperactivity disorder in the European adult population: prevalence, disease awareness, and treatment guidelines. Curr Med Res Opin. 2013 Sep;29(9):1093-104.
- [Moriyama ea](#) Moriyama TS, Polanczyk GV, Terzi FS, Faria KM, Rohde LA. Psychopharmacology and psychotherapy for the treatment of adults with ADHD-a systematic review of available meta-analyses. CNS Spectr. 2013 Dec;18(6):296-306.
- [Bitter ea](#) Bitter I, Angyalosi A, Czobor P. Pharmacological treatment of adult ADHD. Curr Opin Psychiatry. 2012 Nov;25(6):529-34.
- [Kooij ea](#) Kooij SJ, Bejerot S, Blackwell A, Caci H, Casas-Brugué M, Carpentier PJ, Edvinsson D, Fayyad J, Foeken K, Fitzgerald M, Gaillac V, Ginsberg Y, Henry C, Krause J, Lensing MB, Manor I, Niederhofer H, Nunes-Filipe C, Ohlmeier MD, Oswald P, Pallanti S, Pehlivanidis A, Ramos-Quiroga JA, Rastam M, Ryffel-Rawak D, Stes S, Asherson P. European consensus statement on diagnosis and treatment of adult ADHD: The European Network Adult ADHD. BMC Psychiatry. 2010 Sep 3;10:67.

Wat is het effect van medicatie?

7. De voordelen van ADHD medicatie zijn dat de ADHD-klachten van continue onrust, concentratieproblemen, snel wisselende stemmingen en impulsief gedrag afnemen bij een meerderheid van de ADHD patiënten. Het functioneren thuis en op het werk verbetert daardoor. De rijvaardigheid op de weg neemt toe, waardoor de kans op ongelukken afneemt (Zie [Adviesnota Rijgeschiktheid](#) bij stemmingsstoornissen, schizofrenie en ADHD, Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie 2014. [Agressief gedrag](#) wordt [beter beheersbaar](#), zo blijkt uit onderzoeken onder delinquenten met

ADHD in de gevangenis. Ook lijkt ADHD medicatie bij mensen met ADHD een [beschermend effect op de kans op suicide](#) te hebben.

Wat zijn de bijwerkingen van medicatie?

8. Zoals bij alle medicijnen die worden voorgeschreven bij psychiatrische en lichamelijke aandoeningen kunnen er ook bij ADHD medicijnen hinderlijke bijwerkingen optreden. Over de meest voorkomende bijwerkingen wordt de patiënt voorgelicht door de arts. Dit zijn: droge mond, minder eetlust, en een snellere hartslag. Deze bijwerkingen vallen in de praktijk vaak mee, en als dat niet zo is wordt de dosis aangepast, andere medicatie voorgeschreven of wordt de medicatie gestaakt, in overleg met de patiënt.

ADHD bij volwassenen, registratie van ADHD medicatie en ADHD richtlijnen

9. ADHD bij volwassenen is een relatief nieuwe diagnose, die in Nederland vanaf 1995 wordt vastgesteld. ADHD is bij veel mensen een levenlange stoornis. ADHD bij kinderen wordt al decennia herkend en behandeld, grotendeels met dezelfde medicijnen.
10. Er zijn 2 soorten stimulerende medicatie voor ADHD: methylfenidaat (merknamen: Ritalin, Equasym, Medikinet, Concerta) en dexamfetamine.
11. Kortwerkend methylfenidaat (merknaam: Ritalin, Medikinet) is in Nederland geregistreerd als eerste keus medicatie voor ADHD bij kinderen en adolescenten. [Concerta](#) sinds 2002, en deze medicatie wordt als zodanig vermeld in de multidisciplinaire [Richtlijn ADHD bij kinderen en jeugdigen](#) van het Trimbos Instituut (2005).
12. In de [Verenigde Staten](#) is langwerkend methylfenidaat (merknaam: Concerta) sinds 2008 geregistreerd voor ADHD bij volwassenen. Verder ook in Canada, Australië, Zwitserland, en nog 27 andere landen.
13. In [Duitsland](#) is langwerkend methylfenidaat (merknaam: Medikinet) in 2011 geregistreerd voor volwassenen met ADHD
14. In [de Engelse NICE Guideline uit 2008](#) wordt methylfenidaat geadviseerd als eerste keus middel voor volwassenen met ADHD, ook al is het middel in Engeland niet geregistreerd voor volwassenen (wel voor kinderen).
15. Atomoxetine is vanaf 2005 geregistreerd in Nederland voor de behandeling van ADHD bij kinderen vanaf 6 jaar, en voor volwassenen sinds 2013.
16. De afgelopen jaren zijn er in Europa registratie studies gedaan bij volwassenen met ADHD, met zowel langwerkend methylfenidaat als met atomoxetine. Atomoxetine is in 2013 door de European Medical Agencies (EMA) geregistreerd voor volwassenen met ADHD, het langwerkend methylfenidaat Concerta niet (2011). Concerta zou niet voldoende effectief en veilig zijn. Voor kortwerkend methylfenidaat (Ritalin) werd geen registratie voor ADHD bij volwassenen aangevraagd.
17. Het [CBG wees in 2010](#) registratie van Concerta af omdat: 'het meeste problematische punt is dat ADHD bij volwassenen erg moeilijk te diagnosticeren is'. Met betrekking tot de veiligheid worden er drie aanvullende punten aangebracht: de mogelijk cardiovasculaire problemen bij volwassenen, agressiviteit, en potentieel misbruik.
18. Wat deze drie punten betreft: grote onderzoeken wijzen tot nu toe [niet op een verhoogde kans](#) op hartproblemen in samenhang met ADHD medicatie, de [agressiviteit neemt juist af met deze medicatie \(zie boven\)](#), en langwerkend

- methylfenidaat zoals Concerta beschermt juist tegen de gevaren van misbruik vanwege de langzame afgifte van de stof (i.t.t. kortwerkend methylfenidaat).
19. Het College Beoordeling Geneesmiddelen ([CBG](#)) in 2011 over Concerta bij volwassenen met ADHD. Uit deze tekst blijkt dat het CBG nog steeds twijfels heeft over de betrouwbaarheid van diagnose ADHD, als deze niet al in de kindertijd is vastgesteld. De meerderheid van de volwassenen met ADHD krijgen de diagnose pas in de volwassenheid. Maar adolescenten met ADHD die Concerta gebruiken en daarmee door willen gaan in de volwassenheid mogen dat dus officieel van het CBG vanaf 2011.
  20. De diagnose ADHD op volwassen leeftijd kan overigens betrouwbaar worden vastgesteld met een uitgebreid psychiatrisch onderzoek door een deskundig psycholoog of psychiater, met behulp van een diagnostisch interview ([DIVA 2.0](#)), informatie van de patiënt over de levenslange klachten en het disfunctioneren, waarbij de partner over de huidige klachten, en familieleden zo mogelijk over de jeugd aanvullende informatie geven.
  21. In de [Financial Times](#) van 9 mei 2013 werd verslag gedaan van de aarzeling bij de registratie autoriteiten om ADHD bij volwassenen als diagnose te erkennen, terwijl internationale wetenschappers, de Amerikaans Registratie autoriteit [FDA](#), patiënten en behandelaars overtuigd zijn van de diagnose en het nut van medicamenteuze behandeling. Recent werd registratie in Europa ook aangevraagd door de firma Sandoz voor het op Concerta gelijkende Methylfenidaat Retard Sandoz; dit werd door EMA aanvankelijk afgewezen vanwege onenigheid tussen de lidstaten, maar later concludeerde de [CHMP](#) dat de voordelen van deze medicatie de nadelen overtroffen en mocht het middel worden voorgeschreven aan volwassenen met ADHD in Europa.
  22. [Kortom](#): de afwijzing van registratie van ADHD medicatie voor volwassenen hangt vooral samen met twijfels over de diagnose.
  23. De Nederlandse Richtlijn ‘ADHD bij volwassenen’ van de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie (NVvP) deel I (Diagnostiek en Medicamenteuze behandeling) is in ontwikkeling. De definitieve tekst zal worden vastgesteld nadat raadpleging van de leden heeft plaatsgevonden.

Voorschrijven zonder registratie (off-label)

Als uit gedegen wetenschappelijk onderzoek naar voren komt dat bepaalde medicatie bij een bepaalde aandoening effectief is in vermindering van klachten en de medicatie niet officieel geregistreerd is in een land, wordt bij voorschrijven het gebruik als “off-label” omschreven.

24. Het ‘off-label’ voorschrijven van medicatie (zonder registratie) aan volwassenen met ADHD is geoorloofd als dat in het belang is van de patiënt, en als het verantwoord gebeurt. De Inspectie voor de Gezondheidszorg bevestigde dit in de uitzending van Argos, en [online](#). Van ADHD is bekend dat dit een stoornis is die vanaf de vroege kindertijd kan bestaan en tot ver in de volwassen leeftijd kan blijven bestaan. Het is dan ook opmerkelijk dat dezelfde medicatie die bij kinderen en adolescenten wordt voorgeschreven ineens niet meer zou mogen worden gebruikt na het 18^e jaar. De arts is bij off-label gebruik verantwoordelijk voor extra goede voorlichting aan de patiënt, en het zorgvuldig afwegen van voor- en nadelen bij de patiënt. Het [boekje ‘Over medicatie](#) voor volwassenen met ADHD is voor dit doel geschreven (2008).
25. Zie ook de [regels van de KNMG](#) over off-label voorschrijven. Omdat er in Nederland nog geen richtlijn is voor ADHD bij volwassenen wordt door professionals vooralsnog gebruik gemaakt van het handboek ‘ADHD bij volwassenen. Diagnostiek en behandeling’ (2010).

